

La leproseria de Sant Francesc de Borja: els inicis d'un projecte centenari

Teresa Ballester

Professora - IES Historiador Chabàs - Dénia

El 17 de gener de 2009 es complien cent anys de la inauguració oficial de la leproseria de Fontilles (Vall de Laguar, Marina Alta), sens dubte la major resposta institucional que es va generar a l'Estat espanyol per a fer front al problema de la lepra, especialment greu en el cas de les comarques centrals valencianes.

Les raons per a posar en marxa un projecte com el de Fontilles cal buscar-les en la reaparició contemporània del perill leprós. El mal de Sant Llätzer, omnipresent en l'Europa medieval, apareixia de manera molt especial a l'Europa mediterrània. Destaca l'existència d'un focus valencià, el conegut entre els lepròlegs com a cap de Sant Antoni (partits judicials de Pego, Dénia, Gandia i Xàtiva).

Des de les primeres dècades del segle XIX s'havien publicat algunes monografies i memòries que s'ocupaven del reviscolat problema de la lepra a diversos llocs de la geografia espanyola. De fet, davant les dimensions que anava adquirint la pandèmia, des de l'àmbit de l'administració sanitària espanyola es van dictar normatives encaminades a controlar-la.

Va ser en aquell context on es van redactar, a instàncies dels governadors civils de València i Alacant, les conegudes memòries sobre la lepra que van preparar els metges Juan Bautista Peset i Vidal sobre la província de València en 1878 i Juan Bautista Poquet i Salvador Calatayud sobre els municipis alacantins de Parcent i Pedreguer el 1879. Totes dues insistien en les mancances de tot tipus que envoltaven la vida dels malalts de lepra i en la necessitat de dur a terme una bona profilaxi a través de l'aïllament i la desinfecció.

La situació de la pandèmia en les primeres dècades del segle XX, apareixia resumida a la *Geografia Médica de la Península Ibérica* que va ser publicada per Philip Hauser l'any 1913. Pel que fa al País Valencia, les informacions recollides resultaven prou eloqüents. Les províncies d'Alacant i València figuraven, per nombre de leprosos, en els primers llocs del rànquing nacional.

Com conclouia la Junta Municipal de Sanitat de Gandia en la memòria que va preparar l'any 1900 sobre la lepra al seu districte, hauria estat l'abandó de les mesures tradicionals d'aïllament rigorós dels malalts de le-

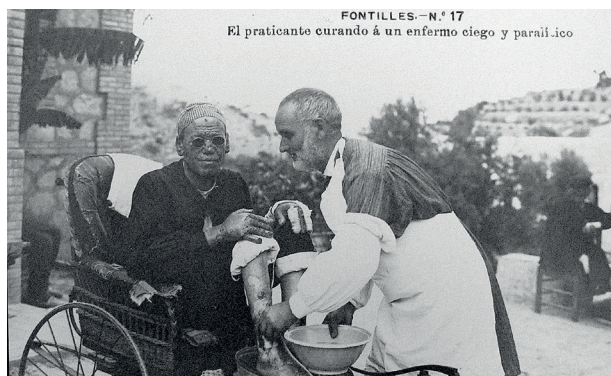

Dalt, fotografia de la Junta Rectora del Patronat del Sanatori-leproseria de Fontilles, amb motiu d'una de les primeres visites per part de les autoritats sanitàries.

Hi apareixen, entre d'altres, Carlos Ferris i Joaquín Ballester (els dos primers promotors del projecte; asseguts, a la dreta); Jaime Castellanos i Mauro Guillén (els dos dermatòlegs i directors sanitaris dels inicis; assegut, primer per l'esquerra i dempeus, tercer per la dreta, respectivament).

Fotografies postals que retraten escenes de la quotidianitat de la lleproseria.

pra el fet que explicaria l'augment de casos del mal de Sant Llàtzer. Per la seva part, el metge Faustí Barberà, en una estadística sobre malalts de lepra a l'antic Regne de València, publicada l'any 1911 en la *Revista Valenciana de Ciencias Médicas*, cridava l'atenció sobre l'increment progressiu de leprosos. Tot i existir dificultats importants per a elaborar estadístiques fiables, a les primeries del segle XX ja es parlava de més de 300 malalts de lepra a la Marina i de més de 2000 leprosos en tot el País Valencià. La lepra havia adquirit unes dimensions preocupants i s'havia convertit en un problema important de salut pública.

El perill leprós, des de la seva condició de malaltia contagiosa, exigia respostes immediates. En una primera etapa, l'aïllament, mancat d'unes condicions higièniques adequades, i la segregació social es van convertir en les alternatives principals que s'oferien als malalts. En tot aquell context, davant la gravetat del problema de la lepra, la repercussió social que mostrava, i les circumstàncies d'abandó que envoltaven els leprosos valencians, de manera particular els de la Marina Alta i els de l'horta de Gandia, els malalts de lepra acabaren per convertir-se en objectiu de les activitats filantròpiques dels propagandistes catòlics de principis del segle XX. Així, l'hivern de 1901, dues destacades figures del catolicisme social a les comarques de La Safor i La Marina Alta, el jesuïta Carlos Ferris i l'advocat Joaquín Ballester, van decidir posar en marxa el projecte de construcció d'una leproseria capaç de donar resposta a les necessitats materials i espirituals dels leprosos valencians.

El moviment catòlic que s'havia desenvolupat a la Safor a les primeries del segle XX va jugar un paper fonamental. Tutelada pels jesuïtes des del palau del Sant Duc, la iniciativa de posar en marxa una leproseria també va comptar amb la col·laboració de personatges importants de la Marina Alta. A més de Joaquín Ballester, senyoret de Tormos i home de confiança de Carlos Ferris, destaca, entre altres, la participació de l'advocat d'Ondara, Eduardo Grustán. La influència d'aquests personatges va resultar fonamental tant per a difondre el projecte de Fontilles entre els pobles de la Marina Alta, com per a fer realitat la construcció del sanatori al terme de la Vall de Laguar.

En aquella iniciativa filantròpica van confluïr un conjunt molt ampli d'institucions, voluntats i interessos. Guiat pels paràmetres de la caritat, es va articular tot un moviment social que incloïa l'organització i posada en marxa de campanyes propagandístiques a través de juntes de propaganda i recaptació; publicacions; creació de caixes d'estalvi; la mobilització a nivell local, regional i nacional d'autoritats i personalitats de tarannà conservador; o manifestacions de caire religiós.

Una de les iniciatives que cal destacar es la campanya propagandística que des de 1902, a través de la *Revista de Gandia*, va encetar el jesuïta Carlos Ferris. L'objecte era aconseguir que els lectors s'adonaren del progressiu augment de la malaltia de la lepra i de la necessitat de construir un sanatori on els leprosos desatesos pogueren rebre les atencions adequades.

En abril d'aquell mateix any, el prestigiós dermatòleg resident a Xàbia, Jaime González Castellano, encetava la publicació d'una sèrie d'articles en *La Revista de*

Les raons per a posar en marxa un projecte com el de Fontilles cal buscar-les en la reaparició contemporània del perill leprós. El mal de sant Llätzer, omnipresent en l'Europa medieval apareixia de manera molt especial a l'Europa mediterrània.

Gandia, on intentava demostrar l'increment de la lepra, l'abandonament en què vivien els malalts i la urgència de disposar d'un lloc adequat per a poder tractar-los. En aquell mateix número, s'informava de la reunió del Patronat de la Caixa d'Estalvis de Gandia on es va tractar el tema dels malalts de lepra, i es va aprovar la constitució d'una comissió de "persones respectables, totes elles de prestigi i representació social", encarregada de dur a terme el projecte de la Colònia-sanatori per a leprosos que portaria el nom de Sant Francesc de Borja i Sant Duc de Gandia.

Una circumstància que mereix ser destacada és la relació i vinculació que hi havia entre molts dels impulsors del projecte i la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Gandia, una institució amb finalitat benèfica que havia estat impulsada pel mateix Ferris, assessorat per Joaquin Ballester. De fet, el projecte de construcció d'un sanatori per a leprosos es va fer públic per primera vegada en una assemblea de la Caixa d'Estalvis de Gandia, i el desembre de 1904 es va aprovar la creació de la Caja de Ahorros, Socorros y Monte de Piedad de Pego. Els beneficis de la nova caixa, que va obrir sucursals i despatxos auxiliars a Oliva, Ontinyent, Alzira i Alberic, es tenien que destinar al sosteniment del sanatori per a leprosos.

L'abril de 1903, davant l'allau de notícies sobre la malaltia que anaven apareixent, i coincidint amb l'inici de les obres del sanatori, la *Revista de Gandia* va inaugurar una secció anomenada *Boletín de la Colonia Nacional de San Francisco de Borja para leprosos*. La finalitat de la nova secció era donar a conèixer el nom de les persones i de les institucions que s'anaven vinculant al projecte de construcció de la leproseria, com també la marxa del futur sanatori. En informar de tot allò relacionat amb el problema de la lepra, la *Revista de Gandia* va complir la funció d'òrgan d'expressió del Patronato San Francisco de Borja, institució filantròpica que guiava tot el procés i que havia quedat formalment constituït en novembre de 1902.

Però seria l'any 1904 quan es van materialitzar les dues accions propagandístiques de major envergadura. En el mes de març s'acabava d'imprimir la monografia *Caridad Heroica*. El tiratge va ser de 3 500 exemplars. Es tractava d'una publicació que plantejava com a objectiu principal, en línia amb les iniciatives propagandístiques

que acabem d'exposar, donar a conèixer a través de testimonis contemporanis les dimensions del problema de la lepra i justificar l'oportunitat de construir una colònia-sanatori per a leprosos. A més, d'aconseguir recaptar els diners que precisava un projecte com aquell.

L'abril de 1904 veia la llum el primer número de la revista *La Lepra*. Es tractava d'un butlletí mensual que després canviaria el nom pel de *Fontilles* i que va ser publicat entre abril de 1904 i gener de 1910. Buscava anul·lar les crítiques dels enemics del projecte filantròpic, en la mesura que anaven apareixent veus, particularment en la Marina Alta, que s'oposaven a la construcció de la leproseria. L'argument que se feia servir era el d'evitar l'aglomeració de malalts de lepra i l'aparició d'un focus d'infecció que podia contagiar tots els habitants de les localitats veïnes. També s'argumentava el rebuig del mercat davant els productes típics de la Marina i, de forma molt particular, la pansa.

Al moviment d'oposició al futur sanatori s'afegiren diversos sectors i entre ells el dels polítics, com va ser el cas del republicà de Pego, Camilo Pérez Pastor. Finalment va arribar la suspensió de les obres fins setembre de 1907, moment en el que superats els entrebancs i emmudides les veus oposadores, s'abordaren de forma definitiva les obres de construcció de la futura leproseria.

El setembre de 1908 ja s'havien construït els quatre edificis que conformaven el nucli de la futura leproseria, allò que els cronistes anomenen el Fontilles primitiu. Finalment, el Sanatori es va poder inaugurar el 17 de gener de 1909, data d'ingrés dels vuit primers leprosos.

Bibliografia:

- Ballester Artigues, Teresa; Bernabeu-Mestre, Josep "Entre la filantropia i l'activitat politico-social: el Patronat Sant Francesc de Borja per a leprosos i la lluita contra la lepra a les comarques centrals del País Valencià". *Espai Obert* 1996; 3: 39-44.
- Bernabeu-Mestre, Josep; Ballester Artigues, Teresa "Lepra i societat en l'Espanya de la primera meitat del segle XX: La Colònia Sanatori de Fontilles (1908-1932) i el seu procés d'intervenció per la Segona República". *Aguaits* 1991; 7: 49-86.
- Bernabeu-Mestre, Josep; Ballester Artigues, Teresa "De la repressió a la profilaxi: els inicis de la lluita contra la lepra al País Valencià contemporani, 1877-1914". *Aguaits* 1998; 15: 51-68.

